

NAHÇIVAN VE DOĞU ANADOLU AĞIZLARINDA ESKİ SÜMERCENİN İZLERİ

Galibe HACIYEVA *

ÖZET

Eski Sümercenin millî mensupluğu dünya dilciliğinde tartışma doğuran problematik konulardandır. Bu tartışmaları sonlandıran ciddi faktör eski Sümercenin çağdaş Türk dilleri ve ağızlarıyla karşılaştırılmasıdır. Mukayeseli araştırmalarda elde edilen tarihî diyalektolojik faktörler eski Sümerceye dayanan Nahçıvan ve Anadolu ağızlarının umumtürk diyalektleri arasındaki özüne mahsus yerini gösteriyor. Sümerceden başlayarak kadim Türk yazılı ve sözlü abidelerinde, özellikle Orhon yazıtlarında, “Kitabı Dede Korkut” dastanlarında, İbn Mühenna lüğatinde, Oğuzname’de, M. Kaşgarlı’nın Divanü Lugat-it Türk adlı eserinde, aynı zamanda Türk halklarının folklorunda, XIX. yüzyıla kadar yazılmış klasik edebî eserlerde ve çağdaş Türk lehçelerinde mevcut birçok leksemin Nahçıvan ve Anadolu ağızlarında işlek durumu bu ağızların umumtürk dilleri ve diyalektleri arasındaki mevkiini muayyenleştiren önemli amillerdendir. Sümer dili esasında hazırlanmış lügatların Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızlarıyla mukayesesi Sümercenin eski bir Türk dili olması iddialarını kanıtlıyor. Sturtevant’ın “A Hittite Glossary ve Supplement to a Hittite Glossary”nin Münire B. Çelebi tarafından tercüme edilen “Eti Dili Sözlüğü” üzerinde ilk Sümeroloji tatkikatını yapan Prof. Dr. Osman Nedim Tuna’nın “Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi” ve A. Celiloğlu’nun “Sümerce Kesin Olarak Türk Dilidir” adlı eserlerinde eski Sümercenin fonetik ve leksik dil faktörlerinin çağdaş Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızlarıyla karşılaştırılması tarihî Türk dilinin ilkin yaratılışından günümüze kadar geçirmiş olduğu tarihî inkişaf yolunu aydınlatmakla Türk dilinin en eski dil olduğunu kanıtlıyor.

Eski Sümercede mevcut sözlerin çoğunlukla çağdaş Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla benzer olarak çağdaş Türk dilleri ve eski yazılı abidelerinin dilindeki sözlerle aynı fonetik yapıda aynı semantik özellikler taşımasıyla dikkat çekiyor: *yağı, yu, kul, yığın, yig, çağa, çak, köğüs, gid, fani, yogun, qalın, tügün, bağlam, çin, doğru, eke, üz, kesmek, süz, tuş, öl, tenri, taş, neş, işig, azuk, sürüg, asgu, kapkacak, kaç, kuru, neme, kori, toku, togıra, dengüş, zevzek, dingilde, cengel, qaqa//qağa, gim, kalın, ku, öbür* vb. apelyativ leksemeler gibi Sümerce hayvan adlarının da aynı şekilde Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızında işlenmesi faktörü özel dikkat çekiyor: *kıdık//kidik- qidiyh, koduk, kuzu, köşek, küçük* vb. Eski Sümercedeki bu örneklerden görüldüğü gibi Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla benzer olarak, çağdaş Türk dillerinin hem edebî, hem de diyalekt leksikasında işlek durumda olan bu sözler türk dilinin tarihi köklerine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Nahçıvan, Doğu Anadolu, Sümer, Ağız, Diyalekt.

* Doç. Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, NAHÇIVAN, E-posta: oguz.haciyev@gmail.com.

THE TINGS OF THE OLD SUMERIAN LANGUAGE IN NAKHICHIVAN AND EASTREN ANATOLIAN DIALECTS

ABSTRACT

National affiliation of ancient Sumerian language is one of problematic problems create serious conflict in the world linguistics. These are the serious fact putan end to conflicts modern Turkic languages ancient Sumerian and dialect of the comparative investigation. The historical dialectological facts are show being specific place all-Turkish languages and dialects between the dialects of Nakhchivan and Eastern Anatoly. The efficient situation in the dialects modern Nakhchivan and Eastren Anatolyan dialects is one of defining basic factors of the ancient Sumerian language Orhon inscriptions, eposes of the "Kitabi Dede Korkut", in the İbn Muhenna dictionary, in the "Oğuzname", in the work "Divany lugat-it Türk", of the Turkish folk-lore, the century XIX of the literary works and modern Turk dialects classic until words developed is one of defining basic factors position the between all-Turkish dialect and dialects of the Nakhchivan and Eastren Anatolyan dialects. The comparison Sumerian language of the Nakhchivan and Eastern Anatolyan dialects is being affirms of the dictionaries prepared on the basis of the ancient Turkish language.

The phonetic, lexical facts be reflected of the ancient Sumerian language in the works Sturtevantın "A Hittite Glossory ve Suppelment to a Hittite Glossary" and the work "The historical connection of the Şumer and Turkic languages by about age of the Turkish" Osman Nedim Tuna's, "The Sumerian language is decisively the Turkish" and the work A.Caliloğlu's to work according to with elucidating passed up to this day and the comparison Nakhchivan and Anatolyan dialects affirms being the most ancient language of the Turkish. Many words in the ancient Sumerian language involves for the attention by the same phonetic composition and semantic meaning adjoining by dialects of Nakhchivan and Anatoly dialects by words in the language of the other ancient Turk monuments: *yağı, yu, kul, yığın, yig, çağa, çak, köğüs, gid, fani, yogun, qalın, tüğün, bağlam, çin, doğru, eke, üz, kasmak, süz, tuş, öl, tenri, tañ, neñ, isig, azuk, sürüg, asgu, kapkacak, kaç, kuru, neme, kori, toku, togira, dengüş, zevzek, dingilde, cengel, qaqa//qağa, gim, kalın, ku, öbür and other*. The interesting side like is involves for the attention in Sumerian language for instance, *kıdık/kidik qidiyh koduk, kuzu, köşak, küçük* of the animal names develop in the Nakhchivan and Anatoly dialects.

Keywords: Turkish, Nakhchivan, Eastern Anatoly, Sumerian, Dialect.

Tarihte bilinen ilk yazıdili Sümerce üzerine yapılan lenuistik araştırmalar çağdaş Türk dilinin dünya dilleri arasında en eski yazılı belgelere sahip olduğunu kanıtıyor. Eski Sümercenin milli mensupluğu dünya dilciliğinde tartışma doğuran problematik konulardan olsa da, bu tartışmaları sonlandıran ciddi faktör eski Sümercenin çağdaş Türk dilleri ve ağızlarıyla karşılaştırılmasıdır. Son yıllarda yapılan lenuistik araştırmalar eski Sümercenin gramer özellikleri bakımından çağdaş Türk dilleriyle aynı fonomorfolojik kuruluşa sahip olduğunu göstermektedir.¹ M.Ö. 4000 yıllarda Güney Mezopotamya'da konuşulan ve M.Ö. 2000'li yılların başlarında yerini konuşma dili olarak Akatçaya bırakan Sümerce, M.S. 1. yüzyıla kadar Mezopotamya'da edebi ve bilimsel bir dil olarak kullanılmaya devam etmiştir. Daha sonra bu dil 19. yüzyıla kadar unutulmuştur. Son dönemlere kadar Sümer dilinin eski ve çağdaş dünya dillerinin hiç biriyle akrabalığı net olarak kanıtlanmamış olsa da, karşılaştırmalı araştırmalarda eski Sümercenin leksik sistemiyle çağdaş Türk dillerinin ve diyalektlerinin leksikası arasında fonomorfolojik paralellik çağdaş Türk dilinin Sümerceden kaynaklanan en eski dil olduğunu kanıtlamaktadır. Genel bilim

¹ A. S. Amanjolov, **History of Ancient Turkic Script**, Almatı, 2003, s. 307.

dünyasına göre Sümerce izole bir dil olarak herhangi bir dil ile benzerlik taşımamış olsa da, bazı Batılı bilim adamları Sümer dilini Ural-Altay dil ailesine ait kabul etmektedir.² Birçok araştırmada Sümercenin Kafkasya, Tibet-Birma, Ural-Altay, aynı zamanda Türk dilleriyle akrabalığı hakkında bazı değişik fikirlere rastlıyoruz: “Böyle düşünülebilir ki, Sümer halkı çeşitli dillerde konuşulan etnosların karışmasından oluşmuştur; fakat onlardan Sümer dili üstünlük teşkil etmiş, yazı ve ünsiyet vasıtasına çevrilmiştir.”³

Bazı kaynaklarda Sumerceye ait olan ilk alfabe-çiviyazılarının sonradan Akkadlar ve Elamlılar tarafından kullanılması, aynı zamanda Ugartice ve eski Farscanın yazı şekillerinin kökeninin de logografik işaretler içermeyen Sümerce çivi yazılarına dayandığı şeklindeki bilgilere rastlanmaktadır.⁴ Son dönem araştırmalarında Sümer dilinde daha çok Hind-Avrupa menşeli sözler aranmış olsa da, eski Sümerce ile çağdaş Türk dillerinin leksikası arasında daha çok benzerlik ortaya çıkmıştır. Bu dil benzerliklerine dayanan tarihçilere göre, eski Sümerce Türk dilidir. Sümer dilinin Altay dilleri ile tipolojik özellikler paylaşmasına rağmen, bu teori ilk defa Julius Oppert adlı bir tarihçi tarafından ortaya konulmuştur.

Sümer dili hakkında söylenmiş bu farklı iddialara M. İ. Dyakonov farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış, eski Ön Asya dillerini tasnif ederken Sümer dili, Elam dili, Hitit dili, Hürri ve Urartu dilleri, Kartvel dilleri, Hind-Avrupa dilleri, Kuzeydoğu Kafkasya dilleri gibi sekiz gruba ayırmış ve bu dillerin hiç birinin Sümer dili ile akraba olmadığını göstermiştir.⁵ Dyakonov da birçok bilim adamı gibi araştırmalarında morfolojik göstericilerine göre eski Sümercenin Türk dilleri gibi agglütinativ bir dil olduğu fikrini dillendirmektedir: “Sümer, Elam, Hurrit ve Urartu dilleri agglütinativ tipe mensuptur – her bir gramer unsurunun ayrıca bir göstericisi ile ifadesi seciyyevidir, göstericiler birbirinden sonra müeyyen sıralanmayla yerleşiyor: sözün kökü, genel söz ve ekler.”⁶

Sümer dili esasında hazırlanmış lugatların Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızlarıyla mukayesesi Dyakonov’un Sümer dilinin gramer özellikleri hakkında söylediklerini ve bu alanda yaşayan Türklerin dilinin eski Sümerceden kaynaklandığını göstermekte ve Sümercenin eski bir Türk dili olduğu iddiasını kanıtlamaktadır. Sturtevant’ın “A Hittite Glossary ve Supplement to a Hittite Glossary”nin Münire B.Çelebi tarafından tercüme edilen “Eti Dili Sözlüğü” üzerinde ilk Sümeroloji tatkikatını yapan Prof. Dr. Osman Nedim Tuna’nın “Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi” ve A. Celiloğlu’nun “Sümerce Kesin Olarak Türk Dilidir” adlı eserlerine dayanarak eski Sümercenin fonetik ve leksik dil faktörlerinin çağdaş Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızlarıyla karşılaştırılması tarihî Türk dilinin ilk yaratılışından günümüze kadar geçirmiş olduğu tarihi inkişaf yolunu aydınlatmakta ve çağdaş Türk dillerinin eski Sümerceden kaynaklandığını göstermektedir. Mukayeseli araştırmalarda elde edilen tarihî diyalektolojik faktörlerden Nahçıvan ve Anadolu ağızlarında eski Sümercenin izleri açıkça görülmektedir. Kadim Türk yazılı ve sözlü abidelerinde, özellikle Orhon Yazıtları’nda, “Kitabı Dede Korkut” dastanlarında “İbni Mühenna Lugatı”nda, “Oğuzname”de, M. Kaşgarlı’nın “Divanü Lugat-it Türk” adlı eserinde, aynı zamanda Türk halklarının folklorunda, 19. yüzyıla kadar yazılmış klasik edebî eserlerde ve çağdaş Türk lehçelerinde mevcut birçok leksemin eski Sümercede olduğu gibi Nahçıvan ve Anadolu ağızlarındaki işlek durumu bu ağızların umumtürk dilleri ve diyalektleri arasındaki tarihî mevkisini muayyenleştiren önemli amillerdendir. Sümercedeki sözlerin birçoğunun Nahçıvan ve Anadolu ağızlarında hala işlek olması çağdaş Türk dilinin tarihi

² Thomas Walter Manson, **A Companion to The Bible**, T&T Clark, 1950, s. 192.

³ Y.B.Yusifov, **Qədim Şərq Tarixi**, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1993, s. 47.

⁴ Ekrem Akkurgal, **The Hattian and Hittite Civilizations**, Ministry of Culture, 2001, s. 114.

⁵ İ. M. Dyakonov, **Yazıki Drevney Peredney Azii**, Moskva, 1967, s. 29.

⁶ İ. M. Dyakonov, **age.**, s. 9.

katmanlarından haber vermektedir. Bu tarihî dil faktörleri Azerbaycan ve aynı zamanda bütün Türk dillerinin tarihî bakımdan öğrenilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Eski Sümercede mevcut sözlerin çoğunlukla çağdaş Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla beraber, çağdaş Türk dilleri ve Orhon Yazıtları, “Kitabı Dede Korkut” destanları “İbni Mühenna Lugati”, “Oğuzname”, M. Kaşgarlı’nın “Divanü Lugat-it Türk” gibi eski Türk abidelerinin dilindeki sözlerle aynı fonetik yapıda aynı semantik özellikler taşımasıyla dikkat çekmektedir: *yağı, yu, kul, yığın, yig, çağa, çak, köğüs, gid, fani, yogun, qalın, guruvaş (garabaş), tüğün, bağlam, çin, doğru, eke, üz, kəsmək, süz, tuş, öl, tenri, tañ, neñ, isig, azuk, sürüg, asgu, kapkacak, kaç, kuru, neme, kori, toku, togıra, dengüş, zevzek, dingilde, cengel, qaqa//qağa, gim, kalın, ku, öbür* vb. Eski Sümercedeki bu örneklerden görüldüğü gibi Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla aynı şekilde, çağdaş Türk dillerinin hem edebî, hem de diyalekt leksikasında işlek durumda olan bu sözler Türk dilinin tarihî köklerine dayanmaktadır. Uludağ Sözlük yazarları, eski Sümerceyle çağdaş Türk dili arasındaki benzerlikleri sözlerin karşılaştırmasıyla ortaya çıkarmışlardır.⁷

Sümerce	Nahçıvan ve Anadolu Ağızları	Azerbaycan Türkçesi	Türkiye Türkçesi
mu	mu//bı, ol	bu, o	şu, bu, o
guruvaş	qarabaş, garavaş, karavaş	qul//köle	kadın köle
uş	üş, uş	üç	üç
aur	aır//ağır	ağır	ağır
san	san//say	say	say
ikki	iki	iki	iki
ul	oul//uul, olan//ulan	oğul	oğul
er	ər//er//eren	ər	er
ud	od//ud	od//atəş	od//ateş
asgu	asqı//asqu//asgı	asqı	askı

Eski Sümercedeki bu apelyativ leksemeler gibi, Sümerce hayvan adlarının da aynı fonetik yapıda, aynı semantik yükü Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızlarında kullanılması dikkat çeken önemli özelliklerdendir. Örneğin Nahçıvan ve Doğu Anadolu ağızlarında kullanılan;

“keçi yavrusu” → kıdık – kidik – qidiyh,

“eşşek yavrusu” → koduk,

“koyun yavrusu” → kuzu,

“deve yavrusu” → köşek,

“köpek yavrusu” → küçük

⁷ Bk. <http://www.uludagsozluk.com/>

gibi sözlerin eski Sümercede de mevcut olması fikrimizi kanıtlamaktadır.⁸

Eski Sümercenin çağdaş Türk dilleri ve diyalektleriyle karşılaştırılması kolay bir iş olmasa bile, genel olarak Türk dilinin geçirmiş olduğu tarihî inkişaf dönemlerinde dildeki mevcut değişikliklerin öğrenilmesi çok önemlidir. Bu yüzden ilk olarak Sümer ve çağdaş Türk dilleri ve diyalektlerinin fonetik yapısında mevcut ses geçitleri ve bu seslerin değişik fonetik varyantlarına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Türkologlar çağdaş Türk dillerinde ve diyalektlerinde bulunan uzun ünlüleri iki grupta incelemektedirler: “1. ilkin uzanma; 2. sonraki uzanma.”⁹ Çağdaş Türk dillerinde ve diyalektlerinde mevcut “sonraki uzanma”yı çağdaş dönem için karakteristik olduğunu göstermiş Türkologlar, “ilkin uzanma”yı Türk dillerinin daha eski çağlarıyla ilgili olduğunu söylemiş olsalar da, bunun gerçek nedenini tam olarak açıklayamamışlar. Nahçıvan ve Anadolu ağzlarıyla karşılaştırılması artık bu sorunun çözümüne imkan sağlıyor. Diyalektoloji araştırmalardan belli oluyor ki, Nahçıvan ve Anadolu ağzlarında “ilkin uzanma”nın en başlıca nedenlerinden biri sözdeki bazı seslerin düşmesidir ki, bu da eski Sümercenin dil özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Nahçıvan ağzlarında *q, k, d, h, v, m, n, y, p, (gəllər, sər, dəqə, irmi, bisən vb.)* Anadolu ağzlarındaysa *v, l, r, y, h, n (atmış, bişe, töbe, mapus ve b.)* gibi ünsüzlerin düşmesi “ilkin uzanma”ya neden oluyor ki, bunun ilk izlerini eski Sümercede görüyoruz. Örneğin:

Sümerce	Nahçıvan	Anadolu
me (mən)	me//mə//ma	ben
bu (bu)	mı//bı	mı
ul (oğlan)	olan	ulan

Sümer dilinde sözlerin sonunda sağır veya tonlu seslerin fark edilmemesi söz sonundaki sesleri dürüst müeyyenleştirmek için engel türetmiş oluyor. Osman Nedim Tuna, Sümerce okunan kelmelerin okunuşunda ve Sümercenin fonetiğinde *a-e, e-i, b-p, d-t, g-k, b-m, m-n, z-s-ş* alternat seslerin oluşma nedenlerini ve tamamı ile başka karakterde sistemlere sahip birtakım Sami dillerin aracılığı ile tesbit edildiğini göstermiştir:

<i>ab-eb-ib-e</i>	<i>ev</i>
<i>tag-te(ga)</i>	<i>değmek</i>
<i>dar-tar</i>	<i>yarmak</i>
<i>siş-şiş-şeş</i>	<i>asıl bir hanım, hanımefendi</i>
<i>sar-şar</i>	<i>yazmak</i>
<i>sur-şur</i>	<i>yoz</i>
<i>azak-asig-aşig</i>	<i>hastalık demonu</i>
<i>gurun-kurun</i>	<i>meyva</i>
<i>dilib-dilim</i>	<i>yele¹⁰</i>

Eski Sümercede mevcut bu ses değişimleri Nahçıvan ve Anadolu ağzları, aynı zamanda çağdaş Türk dilleri için karakteristik özelliklerden biridir. Nahçıvan ve Anadolu ağzlarında

⁸ Bk. Afakisi Celiloğlu Kasım, *Sümerce Kesin Olarak Türk Dilidir*, İstanbul, 2001, s. 63; Ahmet Buran, Şerife Oğraş, *Elazığ Ağzları*, Elazığ 2003, s. 192.

⁹ Nahçıvan MSSR'nin Dialekt ve Şiveleri, Bakü, 1962, s.13.

¹⁰ Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Ankara 1990, s. 35.

Sümerce'nin paralel fonetik özelliklerinden birisi de diftongların olmasıdır. Azerbaycan ve Anadolu ağızlarında sesdüşmesi nedeniyle oluşmuş diftongların ilk örneğine eski Sümercede raslıyoruz: **aur-ağır**.

Sümer dilinin Türk diline daha yakın olduğunu kanıtlayan en önemli faktörlerden birisi de eski Sümercenin çağdaş Türk dilleriyle aynı morfolojik özelliklere sahip olmasıdır. Bunlar şu şekilde gösterilebilir:

1. Çağdaş Türk dillerinde olduğu gibi, eski Sümercede de yeni kelime türetilmesi kök+morfem şeklinde yapılmaktadır; yani Sumer dilinde de Türk dilinde olduğu gibi kök halindeki kelimelere ekler getirilerek yeni kelimeler türetilmektedir.
2. Sümer dili de Türk dili gibi fiil bakımında çok zengindir.
3. Ses uyumu var.
4. Eski Sümercede çağdaş Türk dillerinde olduğu gibi cinsiyet kategorisi, yani erkek, dişi ayrımı yoktur.
5. Türkçede olduğu gibi, kısa anlatımla geniş anlam verilmektedir.
6. Eski Sümercede çağdaş Türk dillerinde olduğu gibi çokluk anlayışı bazen sözlerin tekrarlanmasıyla ortaya çıkmaktadır.
7. Çağdaş Türk dillerinde olduğu gibi, eski Sümercede bazı sözler hem ad hem de fiil olarak kullanılabilir:

I.	1. iç- içeri,	2. iç-içmek fiil;
II.	1. Düz-düzen, hamar yol;	2. Düz-düzmek;
III.	1. bar-barmaq, vermek;	2. bar-var devlet.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde fillerden isim yapan **-q** ve **-k** ekleri, hem eski Sümercede hem de şu anda Nahçıvan ve Anadolu ağızlarında aynı şekilde kullanılmakta ve tarihin önemli izlerinden birini yaşatmaktadır:

<u>Türkçe</u>	<u>Sümerce</u>
ütü-k – ütük	uduq
uzu-n	uzuk

Eski Sümercede adlar gibi sıfat ve sayılar da gramer uygunluğuna göre Azerbaycan ve Türkiye Türkçesiyle hemen hemen aynıdır. İ. T. Kanaeva araştırmalarında eski Sümercede sıra bildiren sayıların miktar sayılarından türetildiğini göstermektedir.¹¹ Eski Sümercedeki sayıların fonetik olarak Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla ortak özelliklere sahip olması dikkat çekmektedir.

<u>Sümerce</u>	<u>Nahçıvan ve Anadolu ağızları</u>	<u>Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi</u>
uş, un	üş, uş, un	üç, on

6000 yıllık tarihi süreçte Nahçıvan ve Anadolu ağızlarında kullanılan zamirlerin eski Sümerceyle aynı olması, daha çok dikkat çeken dil özelliklerindedir. Eski Sümercede **neme** soru zamiri Nahçıvan ve Anadolu yöresinde **nemene – ne kadar** olarak kullanılmaktadır.

<u>Sümerce</u>	<u>Türkçe</u>
ma / me	men / ben
za / ze	sen

¹¹ İ. T. Kaneva, **Şumerskiy Yazık**, Sankt-Peterburg, 1996, s. 46-52.

e-ne / a-ne   *o*

İ. T. Kanaeva önceki düşüncelerine dayanarak 3. çokluk şahsın (*e – ne, a – ne*) *-en* eki eklemekle yapıldığını söylemektedir.¹² Örneklerde de görüldüğü gibi eski Sümercede olduğu gibi bu zamirler aynı fonovaryantla Nahçıvan ve Anadolu ağızlarında da kullanılmaktadır:

<u>Sümerce</u>	<u>Türkçe</u>	<u>Sümerce</u>	<u>Türkçe</u>
<i>mu</i>	<i>benim</i>	<i>me – ne</i>	<i>bizim</i>
<i>zu</i>	<i>senin</i>	<i>zu – e – ne – ne</i>	<i>sizin</i>
<i>ani bi</i>	<i>onun</i>	<i>a – ne – ne bi</i>	<i>onların</i>

Sümercede 3. teklik şahsı bildiren *a – ne* zamiri son sesini kaybederek klasik Azerbaycan edebiyatında *an* şeklinde kullanıldığı gibi, aynı şekilde diğer Türk dillerinde de kullanılmaktadır:

*Bu könlüm derdine, yareb ne derman eyleyim, çün kim,
Gatı heyran durur her dem tebib **anın** devasinden.*¹³

Türkiye	Azerbaycan	Türkmen	Özbek	Yeni Uygur	Başkurt	Tatar	Kazak	Kırgız	Yakut	Çuvaş
o	o	ol	u	u	ul	ul	ol	al	kini	väl / ul
ona	ona	oña	unga	uningha	uğa	aña	oğan	aga	kiniexe	ãna
onu	onu	onu	uni	uni	unı	anı	onı	anı	kinini	ãna
onda	onda	onda	unda	unda / uningda / anda	unda	anda	onda	anda	-	unra / unta
ondan	ondan	ondan	undan	undin / uningdin / andin	undan	annan	onan	andan	kinitten	unran / untan
onun	onun	onuñ	uning	uning	unuñ	anıñ	onuñ	anıñ	kiene	un / unãn

Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla eski Sümercenin aynı fonomorfolojik özelliklere sahip olmasının kaynağında, tarihî ve coğrafi faktörlerin çok önemli kanıtlar olarak sunulması gerekmektedir.

Prof. Dr. Muazzez İlmiye Çığ ve Servet Somuncuoğlu'nun “*Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler - From Siberia to Anatolia the Turks on the Rock*” adlı kitaplarına istinad ederek Sumerlilerin etnogenezinde tarihte en eski Türk boyu olarak tanınan Kengerlerin dayandığını ve onların kendilerini “*lu.kenger.ra: Kengerli insan*”, “*Kiengir, Kingir, Kenger*” olarak adlandırıldığını söylemektedir ve fikirlerini kanıtlamak için Sumerlilerin Mezopotamya'da ilk kurdukları şehrin adının Kengerli olmasının bir rastlantı olarak kabul edilemeyeceğini, ayrıca Türk toponomisinde izlerini yaşatan Kengerlerin adına Türkmenistan'da bir Türkmen obasının “*Kügür*”, Azerbaycan'da bir yer adının da “*Kenger*” olmasına dikkat çekmektedir.¹⁴

Bu tarihi linguistik faktörlere dayanarak, gerek Nahçıvan gerekse Anadolu ağızlarında ve Türk dillerinin birçoğunda eski Sümercenin izleri açıkça görülmektedir. Sümer dilinin izlerinin yazı dilinden daha çok ağızlarda canlı olarak yaşaması, dil araştırmalarını diyalektoloji bakımından da değerlendirmek gerektiğini göstermektedir. Sümer dilinin Nahçıvan ve Anadolu ağızlarıyla doğrudan bağlantılı olması Sümercenin en eski Türk dili olduğunu kanıtlanmasında müstesna bir önem taşımaktadır.

¹² İ. T. Kaneva, *age.*, 1996.

¹³ İmadeddin Nesimi, *Seçilmiş Eserleri*, Bakü, 1985, s. 144.

¹⁴ Muazzez İlmiye Çığ, *Sumer'de Tufan, Tufan'da Türkler*, Kaynak Yayınları 2008.

KAYNAKLAR

- 📖 AFAKİSİ Celiloğlu Kasım, “Sümerce” Kesin Olarak Türk Dilidir, İstanbul 2001.
- 📖 AKKURGAL Ekrem, **The Hattian and Hittite Civilizations**, Ministry of Culture, 2001.
- 📖 AMANJOLOV A. S., **History of Ancient Turkic Script**, Almatı, 2003.
- 📖 BURAN Ahmet, OĞRAŞ Şerife, Elazığ Ağızları, Elazığ, 2003.
- 📖 ÇİĞ Muazzez İlmiye, **Sümer’de Tufan, Tufan’da Türkler**, Kaynak Yayınları 2008.
- 📖 DYAKONOV İ. M., **Yazıkı Drevney Peredney Azii**, Moskva 1967.
- 📖 <http://onturk.wordpress.com/2011/04/27/sumer-dili-ile-turk-dili-karsilastirmalari/>
- 📖 İMADEDDİN Nesimi, **Seçilmiş Eserleri**, Bakü, 1985.
- 📖 KANEVA İ. T., **Şumerskiy Yazık**, Sankt-Peterburg, 1996.
- 📖 MANSON Thomas Walter, **A Companion to the Bible**, T&T Clark, 1950.
- 📖 **Nahçıvan MSSR’nin Dialekt ve Şiveleri**, Bakü, 1962.
- 📖 TUNA Osman Nedim, **Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi**, Ankara 1990.
- 📖 YUSİFOV Y. B., **Qədim Şərğ Tarixi**, Bakı Universiteti Nəşriyyatı,1993.